

ФОЛКЛОРНИ МОТИВ ВАМПИРА У СРПСКОЈ ДРАМИ XIX И XX ВЕКА

У раду се даје преглед фолклорних представа мотива вампира које се појављују у српској драми XIX и XX века. Метод проучавања заснива се најпре на реконструкцији фолклорног мотива овог хтонског бића, на основу грађе народног веровања и предања, а затим се компаративном анализом указује на оне његове елементе које се јављају у драми. Као пример транспозиције овог мотива у жанру драме послужила су дела у рукопису *Вампир* Стевовић Душан – Јазмина, *Вампир – страшна игра* аутора Веље, *Чување мртваца* Петровић М. Милорада, *Чудо у Зарожју* Кнежевић Миливоја и *Вампир* и чизмар Јожефа Сигетија (József Szigeti), настала крајем XIX и у XX веку. Анализирајући мотив вампира кроз призму начина постанка, физичких одлика и на крају метода убијања овог демонског бића, у раду се посебно подвлачи жанровска условљеност његових представа. Моћ трансформације односно прилагодљивости, која је једна од главних вампирових особености, тумачи се као један од разлога дуговечности вампира као митолошког бића и вампира као књижевног мотива.

Кључне речи: вампир, народно веровање, српско усмено предање, драма, метафора.

1. Увод

Мотив вампира био је и јесте у великој мери обрађиван и у светској и у српској књижевности. Његово порекло веома је старо и, како многи проучаваоци сматрају, заправо потиче из ниже митологије. Фрагменте митолошке слике света и мотива овог хтонског бића срећемо у демонолошким предањима. Овде је веома важно нагласити да конотације фантастичног и ирационалног, које се данас везују за мотив овог демонолошког бића, нису карактеристичне за његов домен у предању. Овај прозни жанр се управо по одсуству фантастике², суштински разликује од бајке,

¹ aleksandra.bjelic@gmail.com

² *Фантастика* је представа или визија која је плод маште и у себе укључује чудесне

те је мотив вампира у овој врсти народног предања заправо у домену веровања. Могућност уобличавања лика вампира у књижевном делу креће се у великом распону од простог преузимања народних веровања о овом демонолошком бићу до делимичног коришћења фолклорних представа које су филтриране психолошким, социолошким и другим књижевно преображеним значењима. „Мера у којој се у књижевном делу поштују одлике демона из фолклора одређује меру имплицираних идеја које тај демон у оквиру традиције носи. Одступање од традиције омогућава развијање нових идеја које нису иманентне фолклорном извору” (Алдачић 1993: 12).

Развој елемената народне фантастике и самим тим и мотива вампира и вампиризма, како сматра Ана Радин, у нашој књижевности започео је у другој половини XIX века. У првој половини XIX века мотив вампира користи се у складу са просветитељском поетиком – за рационалистичко-дидактичку критику сујеверја (Радин 1996: 10). Тек у епохи зрелог реализма појављује се целовит мотив и то у приповеткама Милована Глишића и других приповедача који су неговали жанр сеоске приповетке. Пратећи његов каснији развој у српској књижевности, уочава се и његова, како тематско-мотивска, тако и жанровска експанзија.³

У овом раду бавићемо се питањем његовог саображавања у српској драми у којој се јасно уочава својеврсни изостанак овог мотива. Разлози изостанка мотива вампира у овом жанру српске књижевности до XX века највише се тичу жанровских и поетичких конвенција драме као књижевног рода. Наиме, као што је и поменуто, у нашој књижевности експанзија овог мотива почела је крајем XIX века. Тада је драма, у складу са поменутиим конвенцијама, била исечак из стварности, те је овај фантастични мотив са разлогом изостао са сцене⁴. Осим тога, разлози су били и практичне природе – немогуће је било, у то време, на сцени представити вампира као мешину пуну крви или пласт сена који се котрља⁵.

надстварне и иреалне елементе. Има порекло у митској свести, а преко легенди и предања се преселила у писану књижевност. Она у својој основи крије амбивалентност јер представља човекову потребу и жељу за спознајом себе и света који га окружује, за откривањем и предвиђањем токова стварности, али истовремено означава немоћ да биће и свет око себе рационално схвати. (Роровић 2007: 210-211). У овом случају веома је важно нагласити да вампир за тадашњег човека није, као данас, имао конотацију фантастичног, напротив, он је био део колективне стварности и начин његовог поимања света.

³ Више о мотиву вампира у српској књижевности видети у: Ана Радин *Мотив вампира у миту и књижевности*, Радослав Ераковић *О пореклу вампира у српској књижевности* и Марија Шаровић *Метаморфозе вампира*.

⁴ Романтичарска драма, истина, познаје појаву „духова“ али је анимистичка представа вампира као сеновитог бића била нешто ређа појава у народном веовању и предању.

⁵ Представа о вампиру као пласти сена који се котрља или мешини пуној крви једна је од основних и најчешћих елемената веровања о овом хтонском бићу и потиче из

XX век доноси антропоморфизацију овог мотива, с тим што је вампир готово доследно био, не страшно демонско биће које узнемирава заједницу и колектив, већ начин да довитљиви појединац оствари свој циљ или збије шалу са колективом. Мотив вампира у драми XX века је и метафора за политичке и(ли) социјалне прилике који исконски страх од мрачних демонских сила транспонује у страх пред мрачном будућности, страх од мрака у којем стоји модеран човек и страх од мрака који је у њему самом.

Дела на којима се темељи овај рад су *Вампир* Душана Стевовића – Јазмина, *Вампир – страшна игра* аутора Веље, *Чување мртваца* Милорада М. Петровића, *Чудо у Зарожју* Миливоја Кнежевића и *Вампир и чизмар* Жожефа Сигетија (József Szigeti), настале крајем XIX и у XX веку. Према нашем истраживању, у српској књижевности постоји још једна драма у којој се јавља мотив вампира. Наиме, реч је о драми *Знајем вампир* Јоакима Вујића. Она није никада ни објављена нити извођена на сцени. Настала је 1812. године и, према речима Павла Поповића⁶, заправо је превод непознатог аутора са немачког језика. Верује се да се налази у заоставштини Драгомира Јанковића, но сматра се могућим и да је изгорела приликом бомбардовања Београда у Другом светском рату.⁷ Остале драме су рукописна архивска грађа Народног позоришта и Музеја позоришне уметности у Београду. С обзиром на то да су драме или у рукопису (њих шест) или нису познате као књижевна дела, биће неопходно најпре изложити њихов кратак сиже.

Вампир је комедија коју је написао Душан Стевовић – Јазмин, о чијој биографији нема података⁸. Не зна се ни тачна година настанка ове драме. Сматра се могућим да је то један од текстова који је својевремено послат на конкурс, али, судећи према изворима⁹, никада није игран. Текст

народног веровања и предања. Више о појавном облику и осталим карактеристикама овог демонском бића биће речи у наредним поглављима студије.

⁶ Павле Поповић *Нештампане драме Јоакима Вујића*, Годишњица Николе Чупића, XXIV, стр. 167- 219;

⁷ У потрази за драмом *Знајем вампир* Јоакима Вујића, прегледана је архивска рукописна грађа Народног позоришта и Позоришног музеја и званична документа настала у времену од 1903. до 1908. године, у времену када је Драгомир Јанковић био управник Народног позоришта у Београду. У Архиву САНУ-а је консултована грађа која је објављена у *Свескама Андрићеве задужбине* (16, 17/2000) за коју је установљено да се ради о аутографима Драгомира Јанковића. Истражује се и у рукописним одељењима Матице српске и Универзитетске библиотеке Светозар Марковић – потрага није окончана и за поменутом драмом се активно трага.

⁸ У истраживању је консултован *Југословенски књижевни лексикон* и *Лексикон писаца Југославије*.

⁹ У истраживању коришћена је следећа литература: *Репертоар Народног позоришта у Београду 1868-1965* Саве В. Цветковића, *Позоришни живот у Србији 1835/1944* Петра Волка, *Позориште код Срба* Светислава Шумаревића и *Историја српског позоришта*

се чува у Музеју позоришне уметности под сигнатуром A/R 22, 46L, IB 11581, писан је писаћом машином, штампаним словима ћирилице, црним мастилом и без измена је. Ова драма почиње разговором два пословна пријатеља Данона и Улина. Они кују план како да старцу Шалићу преотму његову кућу која се налази у центру послератног града (највероватније Београда, но нигде се не наводи прецизно име места у коме се радња дешава) који је у изградњи и у коме цена земљишта расте из часа у час. Њих двојица су дошли на идеју да се Улин маскира у вампира и сваке вечери плаши старца у „глуво доба” како би он помислио да је његова кућа уклета и продао је. Андрија, нећак старца Шалића, од самог почетка сумња да се ту ради о превари, јер као млад и савремен човек не верује у демоне и нечисте силе. Он саветује свог стрица да убије дотичног вампира револвером. Жали што сам не може то да уради, али каспин је и мора ноћу да обавља свој посао. Оставља му напуњен пиштољ и саветује га да пуца седам пута. Данон и Улин опет долазе старцу у посету да му понуде уговор о продаји и, прозревши његову намеру да вампира убије ватреним оружјем, успевају да му подметну ћорке у револвер. Несрећни старац при следећој посети вампира покушава да га убије, али не успевши пада у очај и потписује уговор о продаји своје проклете земље. Тада на сцену излазе његова кћер Нада, Андреја, Данон и Улин. Андреја препознаје Улина као бившег шегрта старца Шалића који је сада господин са цилиндром на глави. Улин, који се некад звао Улинка, тада признаје своју љубав према Надежди коју гаји још од времена шегртовања, признаје да је почео пословати са сумњивим Даноном како би зарадио новац, постао господин и био достојан Надежде Шелић и признаје да је он вампир који походи ноћу старца. Кривица тада пада на Данона кога скупина сада види као главног зликовца и праву крвопију. Тада сви, након што и Надежда изјави љубав Улину, почињу да даве правога вампира.

Вампир – страшна игра је комедија коју је написао писац под псеудонимом Веља, чије разрешење нисмо нашли. Година настанка овог комада није забележена, а не постоје ни подаци о његовом извођењу на сцени. Рукопис текста се чува у Музеју позоришне уметности у Београду, под сигнатуром A/R 133, 19L, IB9538-10. Драма је писана руком, писаним словима ћирилице, црним мастилом и садржи одређене измене. Ова једночинка догађа се у једној бањи у Србији (није прецизирано којој) у летњим месецима. Собе које у најам даје Газда избиле су на лош глас јер се прочуло да се у његовој кући појављује вампир. Он сваки дан губи све више гостију и одлучује да стане на пут тим гласинама замоливши глувог слугу Петра да мотри на кућу и дан и ноћ. Смиљка, служавка у озлоглашеној вили, прима писмо од Аспазије, једне од станарки која је

удата за доста старијег Мргуда Мрзића, са задатком да га проследи господину Влади, чиновнику новчаног завода. Она умољава Петра да он то учини речима да писмо треба да преда ономе који ће сад наићи тј. господину Влади. Петар, пошто има проблема са слухом, није чуо да је у питању дотични Влада и писмо даје првом који је наишао – Јану Страхњићу, старијем, ожењеном човеку који, такође, изнајмљује собу код Газде. Писмо је љубавне садржине и садржи детаље о следећем интимном састанку међу заљубљенима који се прерушавају у вампире ради лакшег и безбеднијег састајања. Видевши да је Петар предао погрешном писму, Смиљка, која је иначе заљубљена у господина Владу, одлучује да му усмено саопшти место и време његовог састанка са Аспазијом и тиме се освети за његову незаинтересованост према њој. Те вечери, у глуво доба, обојица љубавника долазе прерушени у вампире пред Аспазиину собу. У мрклом мраку се сударају и преплаше један од другог, сваки мислећи да је онај други заправо истински вампир. Након што се препознају, успевају да сакрију срамоту говорећи да су само хтели да се нашале на туђи рачун.

Чување мртваца написао је Милорад М. Петровић у историји књижевности познат као *Сељанчица*. Он је рођен 1875. године у Великој Иванчи, а умро 1921. године у Београду. Био је песник, позоришни и прозни писац. Радио је као учитељ у Алексинцу, али и по разним шумадијским селима и у Београду. 1902. године објавио је прву песничку збирку *Сељанчице*, по којој је и добио надимак. Према његовим песмама компоноване су мелодије за соло певање и за хор. Писао је и дечју поезију. Објавио је четири позоришна комада од којих су најпознатији *Чучук Стана* и *Младост*. Бавио се и превођењем са словеначког и бугарског. Дрamu, која је предмет нашег истраживања, написао је 1905. године и не постоје подаци да је икада играна на сцени. Њен рукопис сачуван је у Музеју позоришне уметности у Београду под сигнатуром А/Р 50, 6L, IV 9539-6. Текст је писан писаним словима ћирилице, црним мастилом и садржи одређене измене писане плавим мастилом и обичном оловком. Радња драме се догађа ових дана (1905. године) у једном нашем селу. Наиме, на дан смрти бабе Смиљане, мајке локалног сеоског спадала Мићана, окупљају се бабе из села да обаве потребне посмртне обреде чувања мртваца на одру. Том приликом, јако жалећи за преминулом комшиницом, редом пију ракију за покој јој душе, по неколико пута заредом, коментаришући успут како је права штета што је сахрана на пост јер су могли заклати коју јаловицу. Мићан све то слуша и све време из подрума доноси још ракије коју бабе здушно пију. Пада ноћ и оне се договарају на смену да чувају покојницу јер морају се мало и одморити. Међутим, једна по једна, полако тону у сан. Мићан тада, наслања своју покојну

мајку на зид и ставља јој у руке преслицу и вретено и почиње да виче да се повампирила. Све бабе почињу у паници да беже, а он оставши сам, коментарише како им тако и треба јер су хтеле да му попију сву ракију коју је пекао за зиму.

Чудо у Зарожју је драмска адаптација приповетке *После деведесет година* Милована Глишића коју је написао Миливоје Миливоје. О његовим биографским подацима знамо да је рођен 1899. године, а умро 1973. Био је песник, драмски писац, есејист и фолклорист. Писао је историјске драме у којима је давао занимљиво виђење наше националне историје. Као фолклористу посебно га је интересовао живот Буњеваца, приредио је и Антологију народних умотворина и зборник *Наша народна поезија*. Драмју *Чудо у Зарожју* написао је 1943. године, а као и код претходних драма, није забележено да је некада извођена. Њен текст налази се у Музеју позоришне уметности у Београду под сигнатуром А/Р48, 25L, ІВ 8969-3, писан је ћирилицом, штампаним словима, црним мастилом. Садржи и измене такође писане ћирилицом, штампаним словима и црним мастилом. У драми се јављају и неки елементи приповетке *Распис и Брата Мата*. Осим незнатних хронолошких одступања у односу на оригиналан текст, адаптација потпуно прати његов сиже.

Вампир и чизмар је посрба са мађарског језика. Њу је написао Јожеф Сигети, а превео ју је са мађарског и посрбио Јован Ђорђевић. Јожеф Сигети је рођен 1822. године, а умро је 1902. године. Био је драмски писац, глумац, члан Мађарске академије наука и уметности и члан друштва Кисфалуди. Био је литерарни следбеник Еда Сиглигетија (Ede Szigligeti) и његовог покушаја да створи „genuine, serious folk drama“ (NEMESKÜRTY, OROZS, и др. 1983: 269). Многи критичари замерали су његовим драмским остварењима лабаву структуру, алкав стил, недоследности, неразвијеност споредних улога и претеривање у комичним ситуацијама. Драмју *Вампир и чизмар* написао је 1856. године у Пешти. Одмах потом играна је у тамошњем Народном позоришту и доживела је велики успех. Код нас је извођена у Српском народном позоришту у Новом Саду три пута (13. I 1863, 11. II 1873. и 25. II 1879. године) и у Народном позоришту у Београду такође три пута (22. II 1869, 7. I 1896. и 27. V 1901. године). Текст ове драме налази се у архивској грађи Народног позоришта у Београду под сигнатуром бр. 445, писан је ћирилицом, писаним словима и црним мастилом. На тексту постоје и измене написане обичном оловком. Радња комедије дешава се у дому мајстора Ћири и његове жене Персе. Они дугују новац извесном Грку Јевреју Ставри, који ту чињеницу користи не би ли оженио њихову кћер јединицу Анчицу. Перса, занесена његовим богатством, напречац му обећава њену руку, већ замишљајући себе као најбогатију госпођу у вароши. Ипак, мајстор, чувши од своје

кћери да она не жели да пође за старца, одлучује да од свадбе не буде ништа. Ставра се налази дубоко увређен и осрамоћен и спрема освету. Наиме, након што му је мајстор вратио поменути дуг по свом шегрту и посинку Миши, он му не издаје признаницу. Изгубивши новце које је штедео скоро две године како би Грку отплатио дуг, на дан аукције све његове имовине, након што га и жена остави, мајстор Ћира покушава да се убије скочивши у бунар. Миша скаче за њим у покушају да га спасе, али на први поглед не успева. Мајстор, који више нема кућу, лежи мртав на одру у дому локалног спахије. Ипак, он се буди из дубоке несвести и приповеда спахији о лукавству Грка Ставре. Они одлучују да заплаше Јеврејина тако што ће прерушити мајстора Ћиру у вампира, а на сахрани положити празан ковчег у земљу. Исте вечери, спахија позива Грка на картање у свој дом. Након што повампирени Ћира насрне на Ставру, он све у агонији признаје. На крају чизмар опрашта несудином зету и злој супрузи, а Миша и Анчица бивају заручени. У овом раду драма *Вампир и чизмар* анализирана је у контексту развоја драме са почетка XX века јер је мотив вампира који се у њој обрађује сличан представи коју су неговале остале драме овог периода. Осим тога, као што је већ поменуто, реч је о посрби, а не о изворном делу. Посрбе имају веома значајно место у историји развоја српске драме, постоји и читава посебна књига едиције Српска драма која им је посвећена, те је аутор мишљења да би било корисно уврстити је у корпус. Осим тога, компаративном анализом уочена је велика блискост са потоњим драмама и врло је вероватно да су се остали аутори угледали на њу при писању својих дела.

Да бисмо анализирали развој мотива вампира у поменутих драмама биће потребно реконструисати његов модел из традиције заснован на српском фолклору, односно на народном веровању и предању.

2. Фолклорне представе о вампиру у српској драми

Објашњење порекла веровања у вампире, како сматра Слободан Зечевић, захтева неколико објашњења о веровању у загробни живот уопште и о души. Према овим веровањима, човек се састоји од свог материјалног и нематеријалног дела, односно тела и душе. Током живота ове две компоненте човековог бића чине нераздвојну целину. Смрт наступа онда када се оне раздвоје, када душа напусти тело. Тада, душа која је вечна и бесмртна, мења своје станиште и прелази у „онај свет”.

Теорије о пореклу веровања у ово демонолошко биће крећу се у великом распону од његовог потпуног изједначавања са архидемоном, преко тражења заматака веровања у преанимистичком мишљењу, у коме

су се тело и душа поистовећивали, и анимизму, који је покојника који се враћа замишљао у облику даха, сенке или магле до, напослетку, тумачења вампира као аберантног појединца, оправданог чињеницом да је вампир у сваком друштву окарактерисан као негативна и надасве опасна појава.

У народном демонолошком предању и веровању преовлађује анимистичко поимање овог хтонског бића. По њему је вампир нечиста душа умрлог која се појављује у различитим облицима враћајући се међу људе да им чини зло и угрожава живот испијањем крви. Поред овог и оваковог схватања, сачувано је и аниматистичко схватање по коме је вампир „живи мртвац”, односно тело умрлог које и даље живи, злоставља људе и угрожава њихове животе. На ова схватања етнолози гледају као на веома стара и верују да су настала у оној фази развоја свести у којој је разлика између живота и смрти била неодређена и у којој су оне сматране као етапе људског постојања. Осим ових схватања вампира у традицији се јавља и христијанизована варијанта. Њу одликује синкретизам паганских појмова зла и смрти са одговарајућим хришћанским представама сажетим у лику ђавола. По њима вампир устаје из гроба и чини свакојака зла јер је у њега ушао ђаво.

2.1. Постанак вампира

Да ли ће се душа од тела растати лако или на тежи начин, зависило је од тога какав је појединац био за живота. Примерни и праведни нису имали никаквих тешкоћа и њихова душа се са лакоћом одвајала од њиховог тела. Проблем је наступао код оних рђавих и грешних. Народ верује да постоје два типа мртваца који имају предиспозиције за повампирење. Они су рашчлањени на основу личне „кривице” покојника.

Прву групу чине они који су за живота били грешници и преступници, развратници или богохулници и сами су својим грехом, као непожељним и санкционисаним поступком, иницирали повампирење. „Вампири се зао човек кому земља не да у се, него га мртва избаци” (Чалкановић 2003: 164) али „нарочито се вампире старије особе, јер што је ко старији утолико је грешнији” (Чалкановић 2003: 165). У драми *Чудо у Зарожју* као разлог Савиног лампијерства наводи се одговор старе баба Мирјане када је Зарожани упитају да ли је познавала Саву Савановића: „Знам децо. Једва га памтим. Био је то opak човек” (Кнежевић 1943: 30).

Душа се могла повампити својевољно, својом кривицом, али и недобровољно, односно туђом кривицом. У ову групу сврставани су покојници над којима није одржан пригодан и прописан посмртни обред. Овој врсти се придружују и они које је на посмртном одру прескочила каква животиња, која се у народу сматра хтонском, и они преко чијег су

тела додавани неки предмети. Обе врсте предиспозиција почивају на истом феномену – феномену греха. Он је оштро санкционисан казном која се у народу сматра најтежом и најгором јер не угрожава само појединца већ читав колектив. У драми *Чување мртваца* бабе, које су бделе над покојницом, истински су се уплашиле и поверовале да се увампирила јер је у једном тренутку свећа која је стајала чело главе покојнице догорела. Немајући другу при руци, њен син Мићан пали лампу и ставља је уместо свеће. „Ово канда нестаје свеће, а Маше још нема из чаршије, од кад сам га послао... Него... (сети се) Моћи ће и ово да прислужи, док не дође свећа (узима лампу, упали, и меће чело главе материне место свеће); ЈАНА: Грејота је слатко моје дете... Грејота” (Петровић 1905: 4). Да је грех умрети без свеће, то се види из санкција које иза тога долазе: „ко умре без свеће може се повампирити” (Чалкановић 1973: 187). Као још један вид нарушавања посмртних обреда Дагмар Буркхарт наводи и претерано жаљење и нарицање за умрлим које за последицу узнемирава покојника и изазива његов повратак (Буркхарт 1993: 70). Трагове овог веровања и мотив табуисаности времена¹⁰ такође срећемо у овој комедији. Наиме, бабе, сетивши се у разговору да су, између осталог, дошле да жале другарицу, почињу наизменично да наричу све гласније и жалије. Тада их опомиње њен син да то не чине у толикој мери - „Немојте ако Бога знате... Ноћ је... Није му време” (Петровић 1905: 4). Овде је јасно уочљив пишчев принцип постизања смешног употребом комбинације комичног карактера и карикатурирања. Наиме, сеоске бабе, које су по потреби и локалне нарикаче, своју улогу обављају по аутоматизму, што је и схватљиво јер њихова жалост није одвећ лична. Ипак, њихова склоност раки’ци због које су и дошле свих шест и коју безскрупулозно траже од ожалашћеног сина покојнице, постаје и разлог за одурачивање¹¹ на које се одлучује унесрећени Мићан како му не би попиле сву ракију. Паралелно оваквом сижеу може се срести и у шаљивим народним приповеткама.

Александар Павловић у својој студији *Представе о вампиру* као упозорење живима истиче да у Српском Бабушу верују да је вампир човек који после смрти устаје из гроба и тражи своје ствари (Павловић 2010: 255). Драма *Вампир* и чизмар користи управо ове разлоге да би оправдала „повампирење” мајстора Ћире коме је Грк Ставра на превару узео новац и довео га до руба пропасти. У поменутој студији срећемо још један интересантан разлог увампирења. Наиме, у вампира могу да се претворе и људи који су били изложени врацбинама, урицању или неким

¹⁰ О табуисаности времена биће више речи у поглављу *Место и време појављивања вампира*.

¹¹ *Магарчење* – један од ситуационих поступака за постизање комике према Владимиру Процу.

другим наводно злим утицајима (Павловић 2010: 257). Тако се у драми Вампир слуга Петар уплаши и истински наљути на свог Газду који га кори јер је помињао вампире пред могућим гостима његових апартмана, а који су након тога одбили да их изнајме – „ГАЗДА: Који те ђаво тера да спомињеш вампира? Повампирио се ти да Бог да! ПЕТАР: Е газда ту мало „цурик”. То нема да буде! То не сме бити! Такве речи не трпим... Кад умрем нисам рад да излазим и да плашим свет, па с тога, нећу ни да се повампирим” (ВЕЉА: 5–6). Овде срећемо још један могући разлог увампирења који је близак веровању да се вампири само онај „који је целог живота чинио зла, а никад добра: ниједном невољнику није давао ни паре, давао новце у зајам по скуп интрес, продавао вино помешано са водом, продавао жито поквашено да би било теже, мерио криво и тако даље” (ЧАЈКАНОВИЋ 2003: 165). Наиме, Слуга Петар објашњава уплашеној служавки Смиљки да је вампира увек било: „Зар ниси слушала и као дете а и као матора да има вампира! Тако, умре неки грешник који је на прилику затајио удовичке новце, похарао даму, давао новац на велики интрес на месец, драо људима кожу, па неће земља да га трпи него искаче из ње и мучи се” (ВЕЉА: 8).

2.2. Живи мртвац

Према народном веровању, вампир може изгледати различито јер поседује велику моћ трансформације. Он се појављује у облику неке животиње, птице или инсекта, или као неки предмет. Ипак, најчешће је антропоморфан са нарочитим вампирским атрибутима. Он је, према веровању нашег народа, црвен у лицу, надувен и најежен (ЗЕЧЕВИЋ 1981: 111).

Вампирово тело приказано је различито. По некима оно је идентично какво је било и док је био жив. Други га пак виде као мешину која је обично надувена и пуна слузи и крви. Неки мисле да његово тело нема костију нити меса. Најраспрострањеније је веровање да је изразито крупан, надувен и висок, те да му је тело обрасло длаком налик вучијој. Верује се и да је од саме коже испуњене пихтијастом масом, и ако се убоде да ће да се распукне. Опште је мишљење да нема сенку. Ако се спомињу његови нокти, они су обично велики и оштри. Испод њих је усирена крв и земља. Његов глас је страшан, продоран а понекад и животињски, мачији или дечји. Обично је „увијен у оно исто платно којим је покривен кад је умро” (ЂОРЂЕВИЋ 1953: 160). На ногама му је укупна обућа, опанци или чизме.

Сви ликови вампира су, што због развоја мотива, што због жанровских конвенција, приказани као човеколика бића са одређеним вампир-

ским атрибутима. Лик вампира је током времена у књижевности постајао све више антропоморфизован. Драма је жанр који је осим за читање превасходно написан за извођење на сцени, те је антропоморфизованост лика вампира, такорећи, нужна. Дrame из друге половине XIX и прве половине XX века, као што је већ поменуто, на сцену не изводе демонско биће, већ је реч о људима који су се из различитих разлога прерушили у њега. Једино је у комаду *Чудо у Зарожју* реч о вампиру као хтонском бићу. Тако из Страхининог извештаја о сусрету са увампиреним Савом Савановићем видимо да је то био вампир „црвена и расцерена лика и руку устремљених на плен, умотан у бели застор” (КНЕЖЕВИЋ 1943: 22). У осталим драмским делима јунак који се прерушава у лампијера доследно је огрнут платном, као једним од најпрепознатљивијих и сигурних индикатора увампирености. У комедији *Вампир старац Шалић*, када приповеда свом нећаку како га је ово биће претходне ноћи походило, каже: „Лепо вампир! Жив и здрав вампир. Искезио зубе, а око зуба уплео неки црвени конац, закрвављених очију, сав је у бело, у рукама држи косу и игра овде по соби” (СТЕВОВИЋ: 7). Оба вампира из драме *Вампир – страшна игра*, и *Влада и Јане*, појављују се умотани у чаршаф и без ципела (ВЕЉА: 33). Готово идентично се појављује и повампирени мајстор Ћира када покушава да заплаши Ставру: „Ћира из собе с десна изађе у мртвачком покрову и стане наред собе” (СИГЕТИ 1863: 186).

Верује се да ово демонско биће располаже веома великом моћи преображаја и да се тако може провући свуда. „Вампир се, кажу, може провући и кроз најмању рупицу, зато не помаже од њега врата затварати, као ни од вјештица” (ЂОРЂЕВИЋ 1953: 179). Ова одлика вампира јавља се у комедији *Вампир*. Андреја, покушавши да објасни Шелићу како да се понаша када му вампир провали у кућу, говори му и да ће он, највероватније, покушати да разбије врата. Уплашени стриц му на то одговара: „Море, улази он и кроз прозор... И... И кроз најмању рупицу. АНДРЕЈ: Чим уђе, убиј га! ШЕЛИЋ: А вампир? АНДРЕЈ: Срушиће се на земљу као и сваки човек! ШЕЛИЋ: Тешко мени! А да ли ће да се претвори у пиктије? АНДРЕЈ: Претвориће се он у – лопова! ШЕЛИЋ: Може, може он у свашта да се претвори! Лако је њему” (СТЕВОВИЋ: 11). Приметно је да је писац ове комедије, као један од носилаца комичног бирао је управо каламбуре. Вампир, верује се, у складу са овом својом моћи, може се претворити у било шта – „поред човјечјег може имати свакојаки облик, јер се може претворити у свашта, као у мачку, прасе, псето, вола, коња, миша, и тако даље [...] али најчешће се јавља у облику мјешине која се јавља по путовима страшећи људе [...] виђали су укудлака као пса, ко квочку с пилићима, ко велику крмачу, виђали су да се буре ваља по авлији, да се пласт сена миче” (ЂОРЂЕВИЋ 1953: 178). Веома раширено је и веровање

да се вампир јавља у обличју ноћног лептира. Управо оно искоришћено је у драми *Чудо у Зарожју*. Страхуња, седећи у озлоглашеној воденици и ишчекујући вампира, примећује лептирицу која га облеће. Он покушава да је ухвати, али се она сакрива под воденични точак, „одједном потмула грмљавина и блесак оштре муње, који се свршавају уз страховит тресак грома; из воденична точка израсте вампир” (КНЕЖЕВИЋ 1943: 21).

2.3. Вампирова делања

Главно вампирова делање је угрожавање људског живота. Верује се да се он храни човековом крвљу и тако изазива његову смрт. Вампир Сава Савановић јунак драме *Чудо у Зарожју*, злоставља Зарожане давећи их у воденици – „Неко чудо у воденици дави људе... Ни један воденичар не може да се одржи. Омркне здрав и читав, а осване мртав” (КНЕЖЕВИЋ 1943: 14). Страхуња, подметнувши му кладу да лежи као мамац, посматрао је на који начин Сава Савановић убија несрећне воденичаре: „Вампир дигавши се полако, као орлушина, приђе оној кледи. Наједанпут се сјури на њу, стане је ногама притезати и рукама давити” (КНЕЖЕВИЋ 1943: 21). Међутим, постоји и веровање да вампир злоставља људе и на друге начине. Он их дави, гњави, мучи, рве се са њима, једе их, гризе им срце, вади утробу и прождире је (РАДИН 1996: 36). Осим људи, ово хтонско биће напада и стоку. У драми Вампир лажни крвопија Улин, приликом планирања ноћне посете несрећном Шалићу, обећава Данону: „Ноћас ћу му доћи главе. Играћу, изводићу, насртаћу на њега, давићу га док не прецркне од страха” (СТЕВОВИЋ: 3). Овај вампир дела у складу са свиме што је чуо о овом демонском бићу, а стари Шелић у то укључује онај део веровања који говори и о разним другим штетама које оно чини – јаше коње (вране и без белега) и заплиће им гриве, растаче амбаре, краде покућство, баца камење и сл. Тако, када преплашени старац препричава Андреју шта је све доживео претходне ноћи, између осталог каже и: „Да чујеш ону тутњаву, грмљавину... Просто из темеља кућу љуља. Ветар дува па фијуче, као да га сече нека невидљива сила, а напољу чујеш како ломи тарабе, носи ћерамиду с крова, па је разбија у парам-парчад. Чуо си, може бит и сам, како је у варош грдну штету починио? Кажу да је фирме пообарао, излоге поломио, па чак и неколико крова, кажу да је однео. АНДРЕЈ: Знаш, знаш... али није то вампир, него олуја која је ноћас беснела над градом. ШЕЛИЋ: Ето, сад, опет он – олуја! Каква олуја, Бог с тобом! Вампир, хеј Србине! Вампир!” (СТЕВОВИЋ: 6).

Осим поменутог, вампир још и општи са женама и зачиње пород. Верује се да долази највише својој жени, особено ако је млада и лепа, али и туђим. Са њима добија децу која су, како наш народ мисли, или

наказна и кратког века или имају моћ да лако открију и убију вампира. Тихомир Ђорђевић у овоме види заправо злоупотребу страха од вампира. Он примећује да се ти вампири обично јављају око кућа младих и лепих удовица и девојака. Дешава се чак и да је дотична девојка у договору са вампиром и да тако одржавају своју везу, која не би била прихваћена у колективу. Управо на овај начин је, већ поменути поступком постизања комике одурачивание, конкретизован мотив овог демонског бића у драми Вампир – страшна игра. Наиме, као што смо већ поменули у уводу, двоје љубавника, Аспазија Мрзић и Влада Џивџан, прерушавају се у лампијере како би лакше остварили своје интимне састанке под окриљем ноћи. У писму, које је Аспазија наменила Влади, а које грешком слуге Петра доспева у руке Јана Страхињића, пише: „Душо моја! Вечерас је опет прилика! Дођи као вампир. Не знаш како ти лепо стоји кад се умоташ у чаршаф и без ципела... Онај мој Мргуд у то доба, поноћи, спаваће као топ, као и обично! Хиљаду пољубаца! Твоја вампирица” (ВЕЉА: 12). Дотични Влада је, иначе, главни кривац зашто Газда губи станаре. Он је пустио глас по бањи да се у његовим собама појављује ово демонско биће, како би било што мање људи у кући и како би он и Аспазија, без проблема, уприличили своје састанке. О еротском нагону вампира у предању има много података. То се може повезати са веровањем у изузетну путеност демона и богова уопште, и у великој је спрези са митском категоријом плодности.

2.4. Место и време појављивања вампира

Места на којима се вампир најчешће појављује су она која се и иначе сматрају пребивалиштем мртвих. Она су сва табуисана у народној традицији, а највећи број њих су, уз то, и гранична – између доњег и горњег света. То су места као што је праг, капија, стреха, гумно, извор, бунар, буњиште, раскршће и воденица. То што вампир особито воли да посећује воденице Чајкановић, насупрот Вуковом тумачењу да он то чини у време глади односно када је година била неродна, објашњава чињеницом да је српски врховни бог, чија је природа била такође хтонична, сматран за проналазача и евентуалног становника баш тог места. Нарочито се издвајају она опасна, хтонска места на којима се по предању окупљају нечисте силе и злодуси. Зато се и вампир појављује најчешће „у глухо доба по гребљу и око гребља, у својој кући и око ње, по кућама и око кућа својих ближњих и око вода и млинова” (Ђорђевић 1953: 177). Воденица која је обиталиште вампира у драми Чудо и Заројју налази се у једној карактеристичној гудури – „И кад је сазидасмо у оној страшној гудури. Ма, људи, код ње, чини ми се да је мрачно у по бела дана ка у по црне

ноћи. Кад јој се прикучиш језа те подиђе... Ни у сну да се не сни... С једне стране зјапи густа, мрачна шума, а с друге стране надвили се кршеви и стене, стрмени и окапине, ка да ће се сад све сурвати доле у бездану провалију! Горе тек видиш само трачак неба колик комад погаче” (КНЕЖЕВИЋ 1943: 9).

Сличан мотив налазимо и у драми Вампир. Андреј, покушавајући да докаже свом стрицу Шалићу да вампири не постоје и да њега ноћу походе они који ће имати интрес од продаје његовог имања, у томе никако не успева. Старац је убеђен да га узнемирава дух његовог покојног оца, јер је изградио кућу на гумну на коме се некад вршила пшеница. „Ето, то је оно, што ви, младеж, не верујете, јер још и не знате ништа. Твој покојни деда, мој отац, Бог да га прости, он је овде, на овом месту вршио пшеницу. Ту на овом месту, за његова живота, било је – гумно. А кућа се налазила тамо где је сад наша кречана и шупа; после смрти нашег оца, ја и твој покојни отац, сазидамо ову страћару – баш на гумно. Причаше нам стари људи да не подижемо кућу на гумно, рекоше нам, да је то највеће проклетство. Еее, али ми смо онда били млади, као сад ово ти, па нисмо хтели да слушамо никога, нисмо хтели да верујемо у ништа; па сад ето ти шта ме снађе. Под старост да испаштам све. И нико други неће бити то, него твој покојни деда! Он главом и нико други” (СТЕВОВИЋ: 8).

Време појављивања вампира поклапа се са временом у коме по народном веровању, душе мртвих постају активне. То је време после заласка сунца, време великог поста, зимски период и такозвани некрштени дани – дани од Бадње вечери до Крстовдана, Богојављења или Спасовдана. „Вампирът може да действа през цялата година (особено през мръсните дни – от Игнажден до Богоявление от залез слънце или от полунощ до първи петли” (АНЧЕВ 2008: 38). У овом периоду вампир се појављује најчешће у глуво доба, око поноћи и у ноћи пуног месеца или у ноћи без месечине. Глуво доба је доба највеће мистерије. Оно траје, по неким веровањима, од једанаест или дванаест сати ноћу, па до првих петлова. Верује се да је ово доба пуно утвара, вампира и нечастиваца и да тада не треба излазити из куће. Дан у недељи у коме се, према народном веровању, вампир никада не појављује је субота, односно, суботња ноћ. „Вампирът [...] не напуска гроба си само в събота” (АНЧЕВ 2008: 38). У свим драмама ова особеност је доследно спроведена. Сви вампири појављују се у ово хтонско доба. У драми Вампир – страшна игра служавка их тад ишчекује – „СМИЉКА: Глуво је доба, Нигде никога... Сад ће да се појављују вампири!” (ВЕЉА: 16), мајстор Ћира појављује се пред Ставром, у драми Вампир и чизмар, тачно у поноћ – „СПАИЈА: Гле! Управо је поноћ. Сад иду вампири.” (СИГЕТИ 1863: 186), а повампирени Улин, из драме Вампир, нестаје тачно кад „споља петао закукурекне” (СТЕВОВИЋ: 30).

2.5. Заштита од вампира

Верује се да се од вампира може заштитити на два начина. Најпре, ту је превенција да се мртавац уопште повампири. Али ако до повампирења ипак дође народ је развио и мере заштите и напослетку начине убијања овог демонског бића.

Универзално средство превенције од повампирења је поштовање строго прописаних правила полагања самртника на одар и његовог чувања пре сахране. У циљу појачања мера превенције или неутралисања начињеног пропуста примењују се и нарочите мере. Најчешћи и најбројнији су обичаји начињања мртаваца. Они се састоје у пробадању или засецању леша на одру и почивају на прастаром веровању да се ремећењем целине и животног круга прекида његово обнављање – „кракџт му се разпорва с нож [...] забиват се железни предмети на мястото на смъртта или в трупа; трупџт се пробожда с бодил, глогов трн [...] трупџт се осакатява” (Анчев 2008: 37). Овакви обичаји веома су бројни и разнолики и умногосте зависе од краја у коме се примењују. Упадљива суровост оваквих радњи, заправо, најбоље сведочи о величини страха од вампира. У циљу спречавања устајања мртаваца из гроба, осим начињања, покојник се и „спутава”. Најпоузданијим средством сматрало се физичко оштећење покојниковог тела – „съмнителният мртвец се пробожда през корема с дрвен колец” (Анчев 2008: 37). Овакве радње су врло сродне магијској фиксацији јер им је циљ да вежу умрлог за одређено место.

У драмама на којима је засновано ово проучавање готово да нема трага начинима предохране од вампира. То је свакако зато јер на сцену ступају већ повампириени појединци, око чијих се живота драма и плете. Једини присутан вид заштите од вампира је појава апотропејских средстава. Апотропејска средства заузимају веома важно место у традицији српског народа међу заштитним мерама. То су глогов колац, бели лук, ватра и разно трње. Њима се ките деца и стока, или се носе у џепу, као амајлија. Једина драма у којој се јавља мотив апотропејског средства је *Чудо у Зарожју*, где се он појављује у виду воде ацијазме¹² и глоговог колца, али не као амајлија које ће заштити од напада вампира већ као средство које ће осигурати његово уништење.

Ако би се и поред свих мера предострожности покојник ипак повампирио прибегавало се одбрамбеним мерама. Обичаји везани за убијање и уништавање вампира строго су детерминисани и санкционисани. Наиме, прописано време за уништавање вампира је субота, односно суботња ноћ. То је једино време када вампир остаје у свом гробу. Субота је, иначе, дан посвећен мртвима и намењен је различитим обичајима који изража-

¹² Вода ацијазма је освећена водица.

вају поштовање према њима. Она је уједно и дан мировања (РАДИН 1996: 55) те отуда и уверење да вампир баш тај дан не напушта гроб. Новији, хришћански слој веровања објашњавао је овај феномен успоменом на Христове муке¹³. Уништење вампира могло се извести тако што би се „б’цнуо” његов кожни омотач. Тада би истекла из њега та пихтијаста маса од које је сачињен, а он више не би био у стању да се креће. „Убити-јт вампир изглежда като воняца черна пихтия; на мястото, къдетое убит вампирът, остава пихтия, локва кръв или кръваво петно; като боднеш вампира той се стопява и нищо не остава от него” (АНЧЕВ 2008: 53). Овај мотив претварања вампира у пихтије срећемо у драми Вампир. Андреј убеђује свох стрица да напуни револвер и пуца у дотичну напаст, али Шелић је потпуно другачијег мишљења: „Не смем ја да пуцам у њега. Не смем. Неће зрно у њега. Ако ја пуцам у њега, вратиће се зрно, па ће у мене! Него, требало би да одем у шуму, па да узберем један глогов трн с њим само мало да га боцнем. Одма’ ће да се претвори у пиктије АН-ДРЕЈ: Вампира данас убија све, и нож, и секира, и револвер, само глогов трн не може да га убије. Него узми ти овај револвер!” (СТЕВОВИЋ: 10). Мотив одбране од вампира ватреним оружјем срећемо и у драми Вампир – страшна игра, у којој Мргуд Мрзић, због појаве демонског бића, на спавање иде искључиво са пушком – „МРГУД: Пушку ми остави ту! АСПАЗИЈА: Баци ту пушку, страх ме је! МРГУД: Пушку остави” (ВЕЉА: 12). Оба јунака, свесна су да се овде не ради о вампиру као нечистој сили, већ о нечијој довитљивости и лукавости при остварењу личних циљева. Андреј у то сумња од самог почетка, док је Мргуд свестан да има лепу и младу жену на којој му завиде сви у бањи.

3. Закључак

Мотив вампира и у народном предању и уметничкој драми доследно има негативне конотације. Претходном анализом уочена је велика сродност његових представа у ова два жанра наше књижевности. Ипак, разлика у перцепцији лампијера међу њима огледа се у схватању елемента фантастичности. У народном предању вампир, као што смо поменули на самом почетку рада, није имагинарно биће, од припада сфери веровања и део је колективне стварности. За разлику од тога, у књижевности, и самим тим и у жанру драме, он несумњиво поседује одлике фантастичног и ирационалног.

Као једну од главних особености вампира као демонског бића споменули смо његову моћ трансформације односно прилагодљивости. Ова

¹³ Велика субота је празник којим се обележавају Христове муке.

особина је и разлог дуговечности вампира као митолошког бића и вампира као књижевног мотива. Ипак, иако је његова метафорична употреба готово неограничена, он чува своје изворно значење зла и трпи само оне промене које условљавају књижевна и културна норма. Отуда вампир и у веровању и у књижевности значи несрећу, зло и смрт, упркос томе што је у миту демон, а у савременој књижевности човек (Радин 1996: 215–217).

Драме, које су биле предмет проучавања овог рада, мотив вампира користе као алузију на савремене друштвене прилике. Крвопија је заправо новопечени предузетник који жели по сваку цену да дође до земљишта старца који свој дом не жели да прода јер је то све што му је остало од оца. Вампир је и бескрупулозни младић који не преза да нанесе штету кирицији, само да би на миру наставио да одржава своју везу са удатом женом. Једино ако се покрадени мајстор увамири може се надати правди и повраћају свог новца и угледа, које му је лукаво и из освете претео Грк Ставра. Иако се на сцену не изводе прави вампири, несумњива је конотација зла и негативитета коју овај мотив индукује. Ново доба донело је и неке корените промене у односу човека и света. Све оно, на шта је тадашњи човек навикао и усвојио као норму и исправан образац добијало је другачија значења. Неснађен у таквом свету, човек је свој страх оживотворио управо у овом мотиву. Крвопија овде није нужно пила крв и тако одузимала живот. Он је одузимао све оно што се до тада сматрало светим и личним. Вампир у драми XIX и XX века се, тако, несумњиво да тумачити као метафора за политичке и(ли) социјалне прилике. Његова појава и даље изазива исконски страх али тај страх од вампира заправо је страх пред мрачном будућности, страх од мрака у којем стоји модеран човек и страх од мрака који је у њему самом. „Вампир је тако карикатурална представа нас самих, лишена комичне конотације” (Радин 1996: 216), чији је циљ да савремени свет сравни са митским хаосом и моделује га као апокалиптичку визију у којој доминира зло. Зло које је вечно и несавладиво и, у овом случају, приписано не демону већ човеку.

Естетски гледано, ове драме се, углавном, не могу уврстити у вреднија дела наше баштине. Сама чињеница, да готово ниједна од њих није извођена на сцени довољно говори о томе. Ипак, несумњиво је да су одређени поступци постизања комичног ефекта у њима вредни пажње. Коришћење каламбура, комичних карактера, методе прерушавања личности и одурачивание, поступака алогија и карикатурализације заиста се могу окарактерисати као високо успешни. Драма Вампир Душана Стевовића– Јазмина је једна од успелијих по развијености ликова и заплета и, свакако, удела поменутих елемената комике.

Цитирана литература

- АЈДАЧИЋ 1993: Ајдачић, Дејан. „Мотив вампира у европској књижевности и књижевности балканских Словена“, *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 53, стр. 135–150;
- БАНДИЋ 1997: Бандић, Душан. *Царство земаљско и царство небеско: огледи о народној религији*. Београд: Библиотека XX век, 1997;
- БУРКХАРТ 1993: Буркхарт, Дагмар. „Веровања у вампире у југоисточној Европи“, *Расковник*, 1993, XIX бр. 71–72;
- ВОЛК 1992: Волк, Петар. *Позоришни живот у Србији 1835/1944*, Београд: Фдуинститут, 1992;
- ЕРАКОВИЋ 2004: Ераковић, Радослав. „О пореклу вампира у српској књижевности“, *Педагошка стварност*, L, 3-4, 2004;
- ИВАНИЋ 2001: Иванић, Душан. *Основи текстологије*, Београд: Народна Књига/Алфа, 2001;
- ИЛИШЕВИЋ 2011: Илишевић, Милена. *Жанровска преплитања*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2011;
- ЈАНИЋИЉЕВИЋ 1986: Јанићијевић, Јован. *У знаку молаха: антрополошки оглед о жртвовању*, Београд: Вајат, 1986;
- ЈОВАНОВИЋ 1992: Јовановић, Бојан. *Српска књига мртвих*. Ниш: Градина, 1992;
- ЈОВАНОВИЋ 2004: Јовановић, Бојан. „Вампир као метафора“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, 2004;
- КАРАЦИЋ 1987: Караџић Стефановић, Вук. *Српски рјечник (1852)*, Београд: Просвета, 1987;
- РАДУЛОВИЋ 2009: Радуловић, Немања. *Слика света у српским народним бајкама*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2009;
- РАДЕНКОВИЋ 2009: Раденковић, Љубинко. „Вампир, вукодлак, вјрколак“, у: *Моћ књижевности: in memoriam Ана Радин*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 2009;
- РАДЕНКОВИЋ 1996: Раденковић, Љубинко. *Симболика света у народној магији јужних Словена*, Ниш: Просвета, 1996;
- РАДИН 1996: Радин, Ана. *Мотив вампира у миту и књижевности*. Београд: Просвета, 1996;
- РАДИН 1989: Радин, Ана. „Типови транспозиције вампирског мотива у српској прозној књижевности“, у: *Српска фантастика*, књ. 9, Београд: САНУ, 1989;
- СИНАНИ 2010: Синани, Данијел. *Народна религија*. Београд: Српски генетолошки центар. Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, 2010;

- СТОЛКОВИЋ 1936: Стојковић, Боривоје С. *Историја српског позоришта*. Ниш: Штампарија Графика М. Стефановића, 1936;
- ФРАЈНД 1996: Фрајнд, Марта. *Историја у драми – драма у историји*. Нови Сад/Београд: Прометеј/Стеријино позорје/ Институт за књижевност и уметност, 1996;
- NEMESKÜRTY, OROZS, и др. 1983: Nemeskürty, István, Orosz, László, Németh, Béla G., Tamás, Attila. *A history of hungarian literature, edited by Tibor Klaniczaz*. Hungary: Kner Printing House, Dürer Workshop, 1983;
- ПОПОВИЋ 2007: Поповић, Танја. *Rečnik književnih termina*. Београд: Logos Art, 2007.
- ПРОП 1984: Проп, Владимир. *Problemi komike i smeha*. Нови Сад: Дневник/ Књижевна заједница Новог Сада, 1984;

Извори

- АНЧЕВ 2008: Анчев, Анатоли. *Вампирите в българския фолклор. Фолклорични и аналитичко-психологически аспекти*. Плевен: Лега Артис, 2008;
- ВЕЉА: Веља. *Вампир – страшна игра*. Музеј позоришне уметности у Београду, сигн. А/Р 133/19Л/ІВ 9538-10;
- ЂОРЂЕВИЋ 1953: Ђорђевић, Тихомир. *Вампир и друга бића у нашем народном веровању и предању*. Београд: Српска академија наука, 1953;
- ЗЕЧЕВИЋ 1981: Зечевић, Слободан. *Митска бића српских предања*. Београд: Вук Караџић, 1981;
- КНЕЖЕВИЋ 1943: Кнежевић, Миливоје. *Чудо у Зарожју*. Музеј позоришне уметности у Београду, А/Р48/25Л/ІВ 8969-3, 1943;
- ПАВЛОВИЋ 2010: Павловић, Александар. „Представе о вампиру као упозорење живима“. *Баштина*, 2010, св. 28, Приштина – Лепосавић;
- ПЕТРОВИЋ 1905: Петровић, Милорад М. *Чување мртваца*. Музеј позоришне уметности у Београду, сигн. А/Р 50/6Л/9539-6, 1905;
- СИГЕТИ 1863: Сигети, Јожеф. *Чизмар као вампир*. Народно позориште у Београду, сигн. 455, 1863;
- СТЕВОВИЋ: Стевовић, Душан – Јазмин. *Вампир*. Музеј позоришне уметности у Београду, сигн. А/Р 22/46Л/ІВ/11581;
- ЧАЈКАНОВИЋ 1973: Чајкановић, Веселин. *Мит и религија у Срба*. Београд: СКС, 1973;
- ЧАЈКАНОВИЋ 2003: Чајкановић, Веселин. *Стара српска религија и митологија*. Ниш: ДИГП Просвета, 2003;

Aleksandra P. Bjelić

FOLKLORIC MOTIF OF VAMPIRE IN SERBIAN DRAMA OF XIX AND XX CENTURY

Summary

This research summarizes the folkloric notions of vampire appearing in Serbian drama of XIX and XX century. The study bases on reconstruction of folkloric theme of the vampire itself, using legends and traditional beliefs as the basis, followed by comparative analysis which focuses solely on its appearance in drama. Five manuscript writings were used as examples for the transposition of this motif in drama: *Vampir* by Stevović Dušan – Jazmin, *Vampir – strašna igra* by Velja, *Čuvanje mrtvaca* by Petrović M. Milorad, *Čudo u Zarožju* by Knežević Milivoje and *Vampir i čizmar* by Jožef Sigeti. Analyses of the motif throughout the way of genesis, physical features and finally, the method of slaying this demonic creature, were used to describe the notion's stipulation by genre. The power of transformation, that is, the ability to adjust, which is one of the vampire's main attributes, is to be considered as the reason for vampire's longevity as a mythological creature as well as a literary motif.

Key words: vampire, folk beliefs, Serbian oral tradition, play, metaphor.